

Kahramanmaraş İlinde Süt Üretimine Yönelik Keçi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi*

Mücahit PAKSOY¹

Ahmet ÖZÇELİK²

Geliş Tarihi: 04.12.2007

Kabul Tarihi: 14.10.2008

Öz: Bu çalışmanın amacı, Kahramanmaraş ilinde süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizini yaparak bu işletmelerin; ekonomik yapılarını, yıllık faaliyet sonuçlarını belirlemektir. Bu bakımdan çalışmanın materyalini yörede keçi yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı köylerden tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 76 adet işletmeden anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur. Araştırmada keçi yetiştiriciliğine en az 10 baş hayvanla yer veren işletmeler seçilmiştir. Söz konusu işletmeler; 10-80 ile 81 ve daha fazla sayıda keçi yetiştiren olmak üzere iki büyüklük grubuna ayrılmıştır. Araştırma verileri 2000-2001 üretim dönemine ait bulunmaktadır. Araştırma bulgularına göre işletmeler ortalamasında aktif sermaye içinde çiftlik sermayesinin oranı %48,99, işletme sermayesinin oranı %51,01'dir. Hayvansal üretim değerinin %83,53'ü keçi yetiştiriciliğinden, keçi yetiştiriciliğinde de üretim değerinin %44,86'sı süt üretim değerinden elde edilmektedir. Gayrisafi üretim değerinin %14,71'ini bitkisel üretim değeri, %85,29'unu hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır. Gayrisafi üretim değeri içinde en büyük payı keçi yetiştiriciliği (%71,24) almaktadır. İşletmelerde elde edilen toplam aile gelirinin %92,0'si tarımsal gelir, %8,0'i tarım dışı gelirdir. Ekonomik analiz sonucunda büyük işletmelerin küçük işletmelere oranla daha başarılı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Keçi, ekonomik analiz, Kahramanmaraş

Economic Analysis of Goat Rearing Farms for Milk Production in Kahramanmaraş Province

Abstract: The aim of this study is to determine the economic structure and annual results of goat rearing farms for milk production in Kahramanmaraş Province. The data used were collected from 76 goat rearing farms using stratified random sampling method and these farms were classified into two size groups as 10-80 and 81+ heads. The data belong to 2000-2001 production period. According to research results; in the research area, it was determined that 48,99% of capital was land related, and 51,01% was working capital. 83,53% of livestock production value was from goats production value. The share of milk value was 44,86% in goat rearing. The percentage of plant production value was 14,71% and animal production value was 85,29% in gross income. The biggest share was from goat rearing (71,24%) in to gross income. The percentage of agricultural income was 92% and non-agricultural income was 8% in investigated farms total income. Economic analysis showed that large farms were more successful than small ones.

Key Words: Goat, economic analysis, Kahramanmaraş

Giriş

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, genel olarak zayıf çayır meralar ile nadas alanlarını, anız ve bitkisel üretime uygun olmayan alanları değerlendirerek et, süt yapağı, kıl, tiftik, deri gibi ürünlere dönüştüren bir faaliyettir. Türkiye'nin doğal kaynaklarının özellikle çayır ve meraların koyun ve keçilere daha uygun oluşu ve kırsal kesimdeki ailelerin tüketim alışkanlıkları gibi etmenler, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için uygun bir ortam meydana getirmiştir (Kaymakçı ve Sönmez 1996).

Türkiye'de 2001 Genel Tarım Sayımına göre toplam 3.076.649 tarım işletmesi bulunmakta olup, bu işletmelerin %2,36'sında yalnızca hayvancılık yapılmaktadır. Diğer yandan bu işletmelerin %67,43'ünde bitkisel ve hayvansal üretim birlikte gerçekleştirilmektedir (Anonim 2004). Türkiye'de koyun ve keçi yetiştiriciliği genel olarak ekstansif tarzda yapılmakla birlikte, elde edilen hayvansal ürünler düşük gelirli tarım işletmelerinin temel gıda kaynağını oluşturmakta, işletme gelirine katkıda bulunmakta ve

*Doktora Tezi'nden hazırlanmıştır.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Bölümü-Kahramanmaraş

² Ankara Üniv. Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Bölümü Dışkapı-Ankara

işgücüne istihdam olanağı meydana getirmektedir. Türkiye'de 2001 yılı tarım sayımı verilerine göre küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan toplam 530.151 adet tarım işletmesi bulunmaktadır. Küçükbaş hayvanı olan tarımsal işletmeler, küçükbaş hayvan sayısına göre gruplandırıldığında işletmelerin %29,28'i 20-49 adet hayvana sahipken, %41.71'inin 50-149 adet hayvanı vardır (Anonim 2004).

Keçi yetiştiriciliği genelde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan geleneksel bir hayvansal üretim koludur. Bu faaliyet kırsal ve ormanlık bölgelerdeki dar gelirli ailelerin önemli bir geçim ve besin kaynağını oluşturmaktadır. Bu yetiştirme dalının bir özelliği de başka bir şekilde değerlendirilemeyen dağlık, fundalık ve taşlık arazilerin keçi yetiştiriciliği ile süt ve et gibi ürünlerin elde edilmesinde kullanılmasıdır (Kaymakçı ve Aşkın 1997).

Keçi, yetiştiricisi açısından önemli avantajlar sağlar. Keçiler, kaba yemleri ve özellikle bahçe ve tarla ziraatı ile mutfak artıklarını çok iyi değerlendirebilmektedir. Bakım masraflarının az oluşu, fazla ihtimam gerektirmemesi, işletmenin kurulması ve gerekli hayvan materyalinin sağlanması için ihtiyaç duyulacak sermayenin diğer hayvan türleri için hesaplanandan daha az oluşu, keçi yetiştiriciliğini cazip hale getirmektedir. Ayrıca keçi sütünün genellikle diğer sütlerden daha az mikroorganizma ve pestisit içermesi, keçi sütlerinin yağ ve proteininin daha kolay sindirilebilmesi ve bileşiminin anne sütüne yakın oluşu da önemini arttırmaktadır (Güney ve Kaymakçı 1997).

Türkiye'de keçi yetiştiriciliği genellikle orman içi ve kenarı bölgeler ile bitkisel üretime ve diğer hayvansal üretime uygun olmayan ve arazinin sarp olduğu alanlarda yapılır. Bu yapı içinde keçi yetiştiriciliği; aile işletmeleri, tarım işletmesi içinde keçicilik, köy sürüleri, yaylacılık ve göçer sürüler şeklinde yapılır. Ancak son yıllarda Batı Anadolu bölgesinde peynir üretimi yapan ya da peynir üretimi birimleri (mandıra gibi) için hammadde sağlayan entansif süt keçisi işletmeleri de kurulmaktadır (Kaymakçı ve Dellal 2006).

Türkiye keçi varlığı yönünden yoğunluk gösteren ülkelerden biridir. Türkiye'de 2006 yılı verilerine göre toplam keçi varlığı 6.643.294 baş olup, dünya keçi varlığı içinde yaklaşık %1'lik bir paya sahiptir. Toplam keçi varlığımızın %96,84'ü kıl keçisinden, %3,16'sı ise Ankara keçilerinden oluşmaktadır. Türkiye'de toplam kırmızı et üretimi içinde keçi etinin payı %3,22, toplam süt üretiminde keçi sütünün payı %2,12'dir (TÜİK 2008).

Kahramanmaraş ili Türkiye'nin keçi varlığının en yoğun bulunduğu Akdeniz bölgesinde yer almaktadır. Kahramanmaraş ilinde yaygın keçi ırkı Kıl Keçisidir. İlin Gaziantep ve Adana ile komşu yörelerinde yer yer Kilis keçilerine rastlanmaktadır. İlin 2006 yılı itibarıyla toplam keçi varlığı 158.264 baş'tır. İl genelinde sağılan keçi sayısı 57.187 baş olup, bunlardan yılda 6.176 ton süt elde edilmektedir. Kesilen keçilerin miktarı 18.655 baş olup, bunlardan yılda 398 ton et elde edilmektedir. İlin keçi kılı üretimi ise 68 ton'dur. Kahramanmaraş ili, Türkiye toplam keçi varlığının %2,38'ine sahip iken, keçi sütü üretiminde %2,43, keçi eti üretiminde %2,82 ve kıl üretiminde %2,49 pay almaktadır (TÜİK 2008).

Kahramanmaraş'ta keçi yetiştiriciliğinin özel bir önemi bulunmaktadır. Keçi sütü, sadece Türkiye'de değil dünyada da tanınan ve sevilerek tüketilen Kahramanmaraş dondurmasının imalinde kullanılmakta, dondurmaya beğenilen tat ve aromayı kazandırmaktadır. Son yıllarda dondurma sanayiinin hızla gelişmesi, hem yurtiçi hem de yurtdışı pazarlara açılması sebebiyle mevcut keçi sütü üretimi ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiştir (Gönültaş 1996). Bunun yanında keçi sütünden peynir üretimi de, ilde keçi sütüne talebi arttırmaktadır. Bu açıdan bölgede süt keçiciliği gelişmeye çok uygun ve cazip bir hayvancılık kolu olarak görülmektedir.

Ülke genelinde ve il düzeyinde keçi yetiştiriciliğinin ekonomik analizi konusunda yeterli çalışma bulunmamaktadır. Keçi-orman ilişkilerine ait sorunların çözülmesi ve süt keçiciliğinin bölgede geliştirilerek keçi sütüne talebin karşılanması açısından yapılacak araştırmaların önemi vardır.

Bu araştırmada ile Kahramanmaraş ilinde süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizini yapmak, bu işletmelerin sermaye yapıları ile yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Materyal

Araştırmada esas olarak süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizi amaçlandığından, materyalin büyük bölümünü Kahramanmaraş ilinden tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen örnek işletmelerden anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur. Söz konusu tarım işletmelerinde Temmuz-Ağustos 2001 döneminde anket ile bilgi toplanmıştır. Ayrıca konu ile ilgili olarak daha önce yapılmış bilimsel çalışmalar ile kamu ve özel kuruluşların kayıtlarından da faydalanılmıştır.

Yöntem

Örnekleme aşamasında uygulanan yöntem:

Araştırma alanı olan Kahramanmaraş ilini; doğal faktörler, keçi yoğunluğu ve üretim tekniği bakımından Merkez, Pazarcık, Andırın, Göksun ilçelerinin temsil ettiği, bölgede uzun yıllardır görev yapan teknik elemanların da görüşü alınarak belirlenmiştir. Seçilen her ilçede yine aynı faktörler dikkate alınarak 5 köy seçilmiştir. Böylece bu köylerdeki işletmelerde keçi dağılımı dikkate alınarak on başın üzerinde anaç keçi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmeleri popülasyonu oluşturmuştur. Örnek seçiminde esas olacak popülasyonu belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan "Çerçeve Tesbit Formları" araştırma alanını temsil eden 20 köyde doldurulmuştur.

Bu popülasyondan işletmelerde bulunan anaç keçi sayısı dikkate alınarak, tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemiyle anket yapılacak örnek işletme sayısı 76 olarak hesaplanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane 1967):

$$n = \frac{N \cdot \sum N_h S_h^2}{N^2 \cdot D^2 + \sum N_h S_h^2}$$

Formülde;

n:örnek hacmi,

N_h =h'inci tabakadaki işletme sayısı,

S_h^2 = h'inci tabakanın varyansı,

N:Popülasyondaki işletme sayısı,

$D^2 = (E/t)^2$ popülasyon ortalamasından müsaade edilen hata miktarı,

E= popülasyon ortalamasından müsaade edilen hata,

t = hata oranına göre standart normal dağılım tablosundaki t değeridir.

Örnek hacminin belirlenmesinde %10 hata payı ve %95 güven sınırları içinde çalışılmıştır.

Popülasyonu oluşturan işletmeler anaç keçi sayısının ortaya koyduğu dağılım dikkate alınarak 2 tabakaya (10-80 ve 81+ baş olmak üzere iki büyüklük grubuna) ayrılmıştır. Örneğe çıkan işletmeler oransal dağılım yöntemi ($n_h = (N_h/N) \cdot n$) ile tabakalara dağıtılmıştır. Böylece birinci tabakadan 59, ikinci tabakadan 17 işletme ile anket yapılmıştır. Her tabakadan örneğe girecek işletmeler tesadüfi olarak belirlenmiştir. Ayrıca örnek hacminin %25'i kadar yedek işletme tespit edilmiş ve köylerde anket yapılacak örneğe çıkan işletmeler bulunmadığı durumlarda yedekleri ile anket yapılmıştır.

Araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış anket formları bizzat araştırmacı tarafından kişisel görüşme yoluyla doldurulmuştur. Böylece analize esas teşkil edecek birincil veriler doğrudan doğruya örneğe

çıkan çiftçi ailelerinden elde edilmiştir. İkincil veriler ise konuya ilişkin literatür ve istatistiklerden yararlanılarak temin edilmiştir.

Verilerin analizinde kullanılan yöntem:

İncelenen işletmelerden anket yoluyla elde edilen veriler incelenerek gerekli hesaplamalardan sonra, verilerin dökümü yapılmış, özet çizelgeler hazırlanmıştır.

İncelenen işletmelerin ekonomik analizleri hem işletme büyüklük grupları itibarıyla, hem de işletmeler ortalaması olarak ayrı ayrı yapılmıştır. Parasal değerler YTL olarak verilmiştir.

İş gücü ihtiyaçları erkek iş saati cinsinden verilmiş ve işgücünün erkek iş birimine (EİB) çevrilmesinde Çizelge 1'deki katsayılar esas alınmıştır.

İncelenen işletmelerde işgücü, mevcut nüfusun yaş, cinsiyet ve iş başarıma güçleri göz önünde bulundurularak erkek işgücü birimi cinsinden hesaplanmıştır.

Bu hesaplamada devamlı hastalık, eğitim ve askerlik nedeniyle çalışılmayan günler dikkate alınmamıştır. Çiftçi ailesinin işletmede çalıştığı işgünü, inceleme bölgesi için belirlenen tarlada çalışılabilir gün sayısı ile işletmelerin sahip oldukları erkek işgücünün çarpılması suretiyle hesaplanmıştır.

İşletmelerde irat hayvanı miktarının hesaplanmasında büyükbaş hayvan birimi (BBHB) esas alınmış ve hesaplamalarda Çizelge 2'deki katsayılar kullanılmıştır.

Çizelge 1. Erkek işgücü birimine (EİB) çevirmede kullanılan katsayılar (Erkuş ve ark. 1995)

Yaş	Erkek	Kadın
0-6	-	-
7-14	0,50	0,50
15-49	1,00	0,75
50+	0,75	0,50

Çizelge 2. BBHB'ne çevirmede kullanılan katsayılar (Erkuş ve ark. 1995)

Cinsi	BBHB	Cinsi	BBHB
İnek	1,00	Toklu	0,08
Boğa	1,40	Kuzu	0,05
Buzağı	0,16	Teke	0,12
Dana	0,50	Keçi	0,10
Düve	0,70	Çepiç	0,08
Koç	0,12	Oğlak	0,05
Koyun	0,10	Kümes hayv.	0,004

İşletmelerde mevcut sermaye nevelerinin kıymet takdiri aşağıda açıklanan şekilde yapılmıştır (Erkuş 1979):

-Toprak sermayesinin tespiti için, inceleme bölgesindeki cari alım satım değerleri esas alınmıştır.

- Arazi ıslahı sermayesi için, yeni yapılarda maliyet bedeli, eskilerde ise yeniden inşa bedeline göre yıpranma durumu göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

-Bina sermayesi kıymet takdirinde, yeni inşa edilen binalar için işletme sahibinin beyan ettiği maliyet bedeli esas alınmış, eski binalar ise yıpranma durumları dikkate alınarak yeniden inşa bedellerine göre hesaplanmıştır.

-Bitki sermayesi, yeni tesisler çıplak arazi kıymeti hariç tesis masrafı üzerinden, tarla demirbaşı maliyet masrafları dikkate alınarak, meyveli ağaçlar verim değeri ve işletmecinin takdiri göz önünde tutularak, meyvesiz ağaçlar ise odun değeri üzerinden değerlendirilmiştir.

-Hayvan Sermayesi, hayvanların verim ve yaş durumlarına göre, yöredeki alım satım fiyatları ve çiftçinin beyanı esas alınarak tespit edilmiştir.

-Alet-makine sermayesinin kıymet takdirinde, yeniler maliyet bedeli üzerinden, eskiler halihazır durumdaki alım-satım fiyatlarıyla değerlendirilmiştir.

-Malzeme mühimmat sermayesi tespit edilirken, işletme dışından temin edilenler satın alma bedeline göre, işletmelerde üretilenler ise çiftlik avlusu fiyatlarıyla değerlendirilmiştir.

-Para mevcudu ise, işletme borç ve alacaklarının belirlenmesinde çiftçilerin beyanı esas alınmıştır.

İncelenen işletmelerde, toprak, arazi ıslahı, bina ve bitki sermayesinden oluşan çiftlik sermayesi ile hayvan, alet-makine, malzeme-mühimmat ve para mevcudundan oluşan işletme sermayesi, unsurları itibariyle ayrı ayrı hesaplanmıştır. Çiftlik ve işletme sermayesinin toplanması ile aktif sermaye bulunmuştur. Aktif sermayeden yabancı sermaye çıkarılarak öz sermaye hesaplanmıştır (Erkuş ve ark. 1995).

İşletmelerde toprak sermayesi tespit edilirken işletmeleri aynı bazda karşılaştırabilmek için, işletme kira ve borçtan arınmış olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan kira ve ortağa tutulan arazinin kıymeti, aktifte gösterildiği gibi pasifte de yer almıştır. Sermaye

durumunun tespitinde yılsonu değeri esas alınmıştır (Erkuş 1979).

İncelenen işletmelerde gayri safi üretim değeri, gayri safi hasıla, sabit ve değişen işletme masrafları, brüt kar, saf hasıla ve tarımsal gelir, toplam aile geliri ve rantabilite hesaplanmıştır.

İşletmelerde elde edilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerleri ile, bitki ve hayvan sermayesinde meydana gelen üretimin toplamı, gayri safi üretim değerini vermiştir. Gayri safi üretim değerinin üzerine, işletme dışı tarımsal gelir ve konut kira bedeli ilave edilerek gayri safi hasıla hesaplanmıştır. Gayri safi üretim değeri hesaplanırken, işletmede elde edilen gübre, saman ve otun işletmede değerlendirilen kısmı, işletme dahili başarısı olarak kabul edildiğinden ayrıca kıymetlendirilmemiştir (Erkuş 1979).

İncelenen işletmelerde yapılan işletme masrafları, sabit ve değişen işletme masrafları olarak ayrı ayrı hesaplanmıştır. Değişen işletme masrafları, masraf unsurları itibariyle hesaplandığı gibi, bitkisel ve hayvansal üretim değişen masrafları olarak da ayrıca belirlenmiştir.

Gayri safi üretim değerinden, değişen masrafların çıkarılmasıyla brüt kar, gayri safi hasıladan işletme masraflarının çıkarılmasıyla saf hasıla bulunmuştur. Tarımsal gelir ise, saf hasıladan, borç faizleri ile kira ve ortağa tutularak işletilen arazi için ödenen payların düşülmesi sonucu bulunan değere, işletmeci ve aile fertlerinin işgücü ücret karşılığının eklenmesi ile elde edilmiştir. Tarımsal gelire, tarım dışından elde edilen gelirlerin eklenmesi ile toplam aile geliri bulunmuştur (Erkuş ve ark. 1995).

Ekonomik rantabilite ve mali rantabilitenin bulunmasında aşağıdaki formüller kullanılmıştır (Erkuş ve ark. 1995).

$$\text{Ekonomik Rantabilite} = \frac{\text{Saf hasıla}}{\text{Aktif Sermaye}} \times 100$$

$$\text{Mali Rantabilite} = \frac{\text{Saf hasıla} - (\text{Borç faizi} + \text{kiracılık ortaklık payı})}{\text{Öz sermaye}} \times 100$$

Bulgular ve Tartışma

Kahramanmaraş ilinde süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizi ile tespit edilen bulgular işletmeler büyüklük grupları ve işletmeler ortalaması olarak aşağıda özetlenmiştir:

İncelenen işletmelerde toplam işletme arazisinin büyük bir kısmını tarla arazisi oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasına göre 21,38 dekar olan işletme arazisinin %78,67'si tarla arazisi, %0,80'i sebze arazisi, %19,83'ü meyvelik arazi ve %0,70'i ağaçlık arazidir (Çizelge 3).

İşletme arazisinin %91,65'i mülk arazi, %0,62'si ortağa verilen arazi, %2,17'si kiraya verilen arazi ve %6,19'u ortağa tutulan arazidir.

İncelenen işletmelerde işletme başına nüfus miktarı 7,32 olup, bunun %53,69'unu erkek, %46,31'ini kadın nüfus oluşturmaktadır. İşletmelerde 7 ve daha yukarı yaştaki nüfusun %79,50'si okur-yazardır. Okur-yazar nüfusun %7.60'ı ortaokul, %5.20'si lise, %0.60'ı üniversite mezunudur.

İncelenen işletmelerde işletme başına aile işgücü varlığı 4,82 EİB'dir. Bu işgücünün 3,00 EİB'i (%62,2) erkek, 1,82 EİB'i (%37,8) kadın işgücünden oluşmaktadır. Toplam işgücü varlığının %25,9'u sürekli hastalık, eğitim, askerlik ve işletme dışında çalışma nedenlerle kullanılmamaktadır. İşletmeler ortalamasına göre toplam işgücünün %32,40'ı yabancı işgücüdür (Çizelge 4). İşletmeler ortalamasına göre aile işgünü potansiyeli 1.017,50 EİG olarak bulunmuş olup, bunun %49,60'ı atıl kalan aile işgücüdür. İşletmede kullanılan aile işgücünün %87,53'ü hayvansal üretimde, %12,47'si ise bitkisel üretimde kullanılmaktadır. Keçi üretim faaliyeti aile işgücünün %76,05'lik kısmını değerlendirmektedir.

İşletmeler ortalamasına göre işletme başına düşen irat hayvanı 10,28 BBHB olup, bunun %86,67'sini küçükbaş hayvanlar, %13,33'ini büyükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. İşletme başına 8,47 BBHB keçi düşmektedir.

Tarım işletmelerinde herhangi bir sermayenin yetersizliği ya da fazlalığı, işletmelerin başarılı çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Rantabl çalışabilmek için, gerekli sermayelerden her birinin belirli oranlarda bulunması gerekmektedir. İşletmelerin şekline, üretimin ağırlık noktasına göre, farklılık gösterebilir de, genel olarak rasyonel çalışan işletmelerde aktif sermayenin yarısını çiftlik sermayesinin, diğer yarısını işletme sermayesinin oluşturması arzu edilmektedir (Erkuş ve ark. 1995).

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen aktif sermaye miktarı işletmeler ortalamasında 16.228,56 YTL olup, bunun %48,99'unu çiftlik sermayesi, %51,01'ini işletme sermayesi oluşturmaktadır. Bu durum aktif sermaye unsurlarının rasyonel dağılımı olduğunu göstermektedir. İşletme sermayesi değerinin, çiftlik sermayesi değerinden daha fazla olmasının

nedeni incelenen işletmelerin hayvan sermayelerinin yüksek olmasıdır.

İşletmeler ortalamasında işletme sermayesinin %65,76'sını hayvan sermayesi, hayvan sermayesinin de %81,72'sini keçi sermayesi oluşturmaktadır. İşletme arazisinin dekarına düşen aktif sermaye işletmeler ortalamasında 758,99 YTL olup işletme büyüklüğü arttıkça yükselmektedir. BBHB'ne düşen aktif sermaye ise işletmeler ortalamasında 1467,91 YTL olup, işletme büyüklüğü arttıkça azalmaktadır. Hayvan sermayesinin aktif sermaye içindeki oranı ise %33,54'tür (Çizelge 5).

Antalya'da kıl keçisi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinde, işletmeler ortalamasına göre aktif sermayenin %46,24'ünü çiftlik sermayesinin, %53,76'sını işletme sermayesinin (Dellal 2000), Ankara'da tiftik üreten tarım işletmelerinde %63,33'ünü çiftlik sermayesinin, %36,67'sini işletme sermayesinin (Kıral ve ark. 1996), Kahramanmaraş ili merkez ilçesinde dağ ve orman köylerindeki tarım işletmelerinde %72,55'ini çiftlik sermayesinin, %27,75'ini işletme sermayesinin (Akpınar 1998) oluşturduğu tespit edilmiştir.

İşletmeler ortalamasında öz sermaye 15.670,68 YTL ile toplam pasif sermayenin %96,56'sını oluşturmaktadır. Öz sermaye oranının yüksek olması, incelenen işletmelerin büyük ölçüde kendi sermayeleri ile çalıştıklarını göstermektedir.

Gayri safi üretim değerinin %14,71'ini bitkisel üretim değeri, %85,29'unu hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır. Gayri safi üretim değeri içinde en büyük payı %71,24 ile keçi yetiştiriciliği almaktadır (Çizelge 6). Bitkisel üretim değeri içinde en yüksek payı %44,80 ile tahıllar alırken, hayvansal üretim değerinin %83,53'ünü keçi yetiştiriciliği oluşturmaktadır.

Yapılan benzer araştırmalarda işletmeler ortalamasına göre gayri safi üretim değerinin Antalya'da kıl keçisi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinde %19,69'unu bitkisel üretim değeri, %80,31'ini hayvansal üretim değeri (Dellal 2000), Kahramanmaraş ili merkez ilçesinde dağ ve orman köylerindeki tarım işletmelerinde %29,2'sini bitkisel üretim değeri, %70,8'ini hayvansal üretim değerinin (Akpınar 1998) oluşturduğu belirlenmiştir.

İşletme başına düşen gayri safi hasıla işletmeler ortalamasında 4.885,12 YTL olup, bunun %95,68'i gayrisafi üretim değeridir. İncelenen işletmelerde, gayrisafi hasılanın işletme arazisinin dekarına düşen değeri işletmeler ortalamasında 223,93 YTL olup işletmeler büyüdükçe artmakta, BBHB'ne düşen gayrisafi hasıla değeri ise işletmeler ortalamasında 446,24 YTL olup işletmeler büyüdükçe azalmaktadır.

Çizelge 3. İncelenen işletmelerde arazi varlığı

İşletme büyü. Grup. (baş)	Tarla arazisi		Sebze arazisi		Meyvelik arazi		Ağaçlık arazi		Toplam	
	da	%	da	%	da	%	da	%	da	%
10-80	15,10	81,40	0,20	1,08	3,09	16,66	0,16	0,86	18,55	100,0
81-+	22,76	72,93	0,09	0,29	8,24	26,40	0,12	0,38	31,21	100,0
İşl. ort.	16,82	78,67	0,17	0,80	4,24	19,83	0,15	0,70	21,38	100,0

Çizelge 4. İncelenen işletmelerde işgücü varlığı (EİB)

İşletme büyüklük grupları	Aile işgücü (EİB)					Yabancı işgücü (EİB)	Toplam işgücü (EİB)
	Mevcut (EİB)	Çalışamayan (EİB)	İşletme dışında çalışan (EİB)	Üretime katılan (EİB)	Mevcut işgücüne oranı (%)		
10-80	4,63	0,78	0,56	3,29	71,10	1,21	4,50
81- +	5,45	0,63	0,31	4,51	82,70	3,47	7,98
İşlet. ort.	4,82	0,75	0,50	3,57	74,10	1,71	5,28

Çizelge 5. İncelenen işletmelerde aktif sermaye

Sermaye Nevileri	İşletme büyüklük grupları				İşletmeler Ortalaması	
	10-80		81- +		YTL	%
	YTL	%	YTL	%		
1.Çiftlik sermayesi	7.018,80	53,24	11.181,76	41,73	7.949,99	48,99
Toprak sermayesi	2.831,36	21,48	6.258,82	23,36	3.598,03	22,17
Arazi İslahı	114,24	0,87	164,71	0,61	125,53	0,77
Bina sermayesi	3.583,05	27,17	3.496,47	13,05	3.563,68	21,96
Bitki sermayesi	490,15	3,72	1.261,76	4,71	662,75	4,09
2. İşletme sermayesi	6.164,29	46,76	15.616,34	58,27	8.278,57	51,01
Hayvan sermayesi	4.200,69	31,86	9.757,44	36,41	5.443,65	33,54
Alet-mak. sermayesi	1.289,27	9,78	4.690,47	17,50	2.050,06	12,63
Malz.-mühim. ser.	594,67	4,51	797,84	2,98	640,12	3,95
Para sermayesi	79,66	0,61	370,59	1,38	144,74	0,89
Aktif sermaye top.	13.183,09	100,00	26.798,10	100,00	16.228,56	100,00
Dekara düş. akt. ser.	710,65		858,75		758,99	
BBHB'ne düş.akt.ser.	1501,75		1413,53		1467,91	

Çizelge 6. İncelenen işletmelerde gayri safi üretim değeri

	İşletme büyüklük grupları				İşletmeler ortalaması	
	10- 80		81- +		Değer (YTL)	%
	Değer (YTL)	%	Değer (YTL)	%		
Tahıllar	308,84	8,26	305,42	3,86	308,07	6,59
Baklagiller	22,88	0,61	21,18	0,27	22,50	0,48
Endüstri bitkileri	29,66	0,79	88,23	1,11	42,76	0,91
Yağlı tohumlar	10,17	0,27	14,12	0,18	11,05	0,24
Sebze	16,70	0,45	-	-	12,96	0,28
Meyve	195,39	5,22	381,47	4,82	237,01	5,07
Bağ	27,20	0,73	144,12	1,82	53,36	1,14
Bitkisel Üretim Değeri	610,84	16,33	954,54	12,06	687,71	14,71
Süt sığırcılığı	458,82	12,26	575,46	7,27	484,91	10,37
Koyunculuk	144,74	3,87	135,00	1,71	142,57	3,05
Keçicilik	2.495,00	66,70	6.228,31	78,70	3.330,08	71,24
Kümes hayvancılığı	9,45	0,25	8,82	0,11	9,31	0,20
Arıcılık	22,03	0,59	11,77	0,15	19,74	0,42
Hayvansal Üretim Değeri	3.130,04	83,67	6.959,36	87,94	3.986,61	85,29
Gayrisafi Üretim Değeri	3.740,88	100,00	7.913,90	100,00	4.674,32	100,00

Yapılan araştırmalarda işletmeler ortalamasına göre, Antalya'da kıl keçisi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinde gayri safi hasılanın %93,58'ini, (Dellal 2000); GAP bölgesinde küçükbaş hayvan yetiştiren işletmelerde ise %92,23'ünü gayrisafi üretim değerinin oluşturduğu bulunmuştur (Dellal ve ark. 2002).

Toplam işletme masraflarının %42,77'sini değişen masraflar %57,23'ünü sabit masraflar oluşturmaktadır. Toplam masraflar işletme büyüklüğü ile giderek artmaktadır. Toplam değişen masraflar içinde en büyük payı %63,96 ile yem masrafları almakta, bunu %10,35 ile veteriner-ilaç masrafları izlemektedir.

Yapılan araştırmalarda işletmeler ortalamasına göre, Antalya'da kıl keçisi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinde toplam işletme masraflarının %58,06'sını değişen masraflar %41,94'ünü sabit masraflar (Dellal 2000); GAP bölgesinde küçükbaş hayvan yetiştiren işletmelerde ise %63,39'unu değişen masraflar, %36,11'ini sabit masrafların oluşturduğu saptanmıştır (Dellal ve ark. 2002).

İşletme başına düşen brüt kar işletmeler ortalamasında 3.118,27 YTL olup, işletme büyüklüğü ile giderek artmaktadır. İşletme arazisinin dekarına düşen brüt kar 142,47 YTL, BBHB başına düşen brüt kar ise 283,53 YTL'dir (Çizelge 7).

İncelenen işletmelerde bütün büyüklük gruplarında saf hasıla pozitif ve işletme büyüklüğü ile artmaktadır. Saf hasılanın işletmeler ortalamasındaki miktarı 1.247,41 YTL'dir. İşletmeler ortalamasına göre işletme arazisinin dekarına düşen saf hasıla miktarı 54,23 YTL, BBHB başına düşen saf hasıla miktarı ise 105,70 YTL olarak bulunmuştur. Bu değerler işletme büyüklüğü ile artmaktadır.

Tarımsal gelir işletmeler ortalamasında 2.717,00 YTL olup, 2001 yılına göre hesaplanan yeter gelirden (2.959,24 YTL) düşüktür. İşletme arazisinin dekarına düşen tarımsal gelir işletme büyüklüğü ile artmakta olup, işletmeler ortalamasında 124,28 YTL'dir.

Çizelge 7. İncelenen işletmelerde brüt kar

İşletme büyü. grup.	Gayrisafi üretim değeri (YTL)	Değişen masraflar (YTL)	Brüt Kar (YTL)	İşletme arazisine düşen brüt kar (YTL)	İşletmelerde BBHB'ne düşen brüt kar (YTL)
10-80	3.740,88	1.233,69	2.507,19	135,15	285,61
81+	7.913,90	2.674,83	5.239,07	167,89	276,35
İşl. ort.	4.674,32	1.556,05	3.118,27	142,47	283,53

Çizelge 8. İncelenen işletmelerde rantabilite faktörü ve rantabilite oranları

İşletme büyü. grup.	Ekonomik rantabilite	Mali rantabilite	Rantabilite faktörü
	%	%	%
10-80	6,37	5,69	21,16
81+	9,93	10,00	33,02
İşl. ort.	7,75	7,29	25,53

İşletmede BBHB başına düşen tarımsal gelir işletme büyüklüğü ile azalmakta olup, işletmeler ortalamasında 247,43 YTL'dir.

İşletmeler ortalamasında 2.953,10 YTL olan toplam aile gelirinin %92,00'sini tarımsal gelir oluşturmaktadır.

İşletmeler ortalamasına göre ekonomik rantabilite %7,75, mali rantabilite %7,29, rantabilite faktörü %25,53 bulunmuştur. Ekonomik rantabilite ve mali rantabilite oranları ile rantabilite faktörü, işletme büyüklüğü ile giderek artmaktadır (Çizelge 8). Bu durum, büyük işletmelerde sermayenin daha verimli olarak kullanıldığını ve işletmelerin etkin olarak çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

Yapılan benzer araştırmalarda işletmeler ortalamasına göre, Antalya'da kıl keçisi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinde ekonomik rantabilite %12,69 ve mali rantabilite %12,35 (Dellal 2000); GAP bölgesinde küçükbaş hayvan yetiştiren işletmelerde ise ekonomik rantabilite %2,67, mali rantabilite %1,98 olarak bulunmuştur (Dellal ve ark. 2002).

Sonuç ve Öneriler

Kahramanmaraş ilinde keçi yetiştiren işletmeler genellikle dağlık ve ormanlık alanlarda yer aldığından üretim deseninde çeşitlilik azdır. Nitekim incelenen işletmelerde gayrisafi üretim değerinin %71,24'ü keçi yetiştiriciliğinden sağlanmaktadır. Gayrisafi üretim değerinin %25,5'inin sadece keçi sütü üretim değerine ait olduğu düşünülürse, araştırma alanında süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğinin oldukça önemli olduğu görülür.

Kahramanmaraş ilinde süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğinin büyük işletmelere doğru yönelmesi ekonomik açıdan daha rantabl olduğunun bir göstergesidir. Nitekim yıllık faaliyet sonuçlarına göre bulunan tarımsal gelir sadece büyük işletme gelir grubunda yeter gelirden yüksek çıkmıştır. Ekonomik rantabilite ve mali rantabilite oranları ile rantabilite

faktörünün, işletme büyüklüğü ile giderek arttığı tespit edilmiştir. Bu durum, büyük işletmelerde sermayenin daha verimli olarak kullanıldığını ve işletmelerin etkin olarak çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Akpınar, M.G. 1998. Kahramanmaraş İli Merkez İlçesi Dağ Ve Orman Köyleri Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 100 s., Kahramanmaraş.
- Anonim 2004. 2001 Genel Tarım Sayımı: Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:2924-2923, Ankara.
- Dellal, İ. 2000. Antalya İlinde Kıl Keçisi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi Ve Planlaması. Doktora Tezi (basılmamış), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 130 s., Ankara.
- Dellal, İ., G. Keskin ve G. Dellal. 2002. GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi ve Hayvansal Ürünlerin Pazara Arzı. TEAE, Yayın No:83, Ankara.
- Erkuş, A. 1979. Ankara İli Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir araştırma. A.Ü. Ziraat Fak. Yayın No:709, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler:415, Ankara.
- Erkuş, A., M. Bülbül, T. Kırıl, A.F. Açıl ve R. Demirci. 1995. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniv. Ziraat Fak. Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Gönültaş, Z., 1996. Kahramanmaraş Yöresi Keçiciliğinin Yapısal Durumu ve Yetiştiricilik Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, 61 s., Kahramanmaraş.
- Güney, O., M. Kaymakçı. 1997. Keçilerde Süt Üretimi s:115-128. Editör: M. Kaymakçı, Y.Aşkın. Baran Ofset, Ankara.
- Kaymakçı, M. ve R.Sönmez. 1996. İleri Koyun Yetiştiriciliği. Ders Kitabı. İzmir.
- Kaymakçı, M., Y. Aşkın. 1997. Keçi Yetiştiriciliği. Baran Ofset, Ankara.
- Kaymakçı, M. ve G. Dellal. 2006. Türkiye ve Dünya'da Keçi Yetiştiriciliği s: 3-15. Editör: M. Kaymakçı. Keçi Yetiştiriciliği. Meta Basım, İzmir.
- Kırıl, T., A.Özçelik, H. Fidan ve D. Yılmaz. 1996. Ankara Tarım İşletmelerinde Tiftik Üretimine Ekonomik Analizi. T.H.K Basımevi, Ankara.
- Paksoy, M. 2007. Kahramanmaraş İlinde Süt Üretimine Yönelik Keçi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Doktora Tezi (basılmamış), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 146 s., Ankara.
- TUIK, 2008. <http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul> (Erişim Tarihi: Ağustos 2008).
- Yamane, T. 1967. Elementary Sampling Theory. Prentice-Hall., Englewood Cliffs, N.J.

İletişim Adresi:

Dr. Mücahit PAKSOY
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü-Kahramanmaraş
E-posta: mpaksoy@ksu.edu.tr, Tel:0 344 2237666